

ISBN 978-9940-611-06-4

COAST

INTERNATIONAL CONFERENCE
ON ADVANCES IN SCIENCE
AND TECHNOLOGY

II INTERNATIONAL CONFERENCE ON
ADVANCES IN SCIENCE AND TECHNOLOGY

PROCEEDINGS COAST 2023

FACULTY OF MANAGEMENT HERCEG NOVI

HERCEG NOVI, MONTENEGRO

31 MAY - 03 JUNE 2023

ORGANIZER

FAKULTET ZA MENADŽMENT HERCEG NOVI

II INTERNATIONAL CONFERENCE ON
ADVANCES IN SCIENCE AND TECHNOLOGY

PROCEEDINGS COAST 2023

HERCEG NOVI, 31 MAY - 03 JUNE
2023

PROCEEDINGS

II INTERNATIONAL CONFERENCE ON ADVANCES IN SCIENCE AND TECHNOLOGY
COAST 2023

Book title:

Proceedings COAST 2023

Publisher:

Faculty of Management Herceg Novi

Editorial board:

Djordje Jovanović, PhD, Editor-in-Chief

Irena Petrušić, PhD

Jovana Jovanović, PhD

Ivan Stevović, PhD

Design and Computer processing:

Sanja Samardžić, MSc, Jelena Poznanović, MSc, Zvonko Perušina, BSc

CIP - Каталогизација у публикацији

Национална библиотека Црне Горе, Цетиње

INTERNATIONAL conference on advances in science and technology (II ; 2023 ; Herceg Novi)

Proceedings/International conference on on advances in science and technology, Herceg Novi, 31 May - 03 June, 2023 = Zbornik radova / Međunarodna konferencija o savremenim dostignućima u nauci i tehnologiji, Herceg Novi, 31 maj - 03 jun 2023. godine : Fakultet za menadžment, 2023 (Herceg Novi). - 1421 стр. : илустр.

Радови на срп. и енгл. језику. - Текст ћир. и лат. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Сажети на енгл. и срп. језику уз радове.

ISBN 978-9940-611-06-4

COBISS.CG-ID 27152388

MULTI-FACETED IRONY IN KAZUO ISHIGURO'S NOCTURNES	1065
<i>Tijana Matović</i>	
ROMKINJE U SVETU PREDUZETNIŠTVA: MOGUĆNOSTI I IZAZOVI ZA AKTIVNU PARTICIPACIJU I JAČANJE SOCIO-EKONOMSKE RESURSNE BAZE	1075
<i>Marina Nedeljković, Jovana Škorić</i>	
FAKTORI MOTIVACIJE U MARKETING TIMU	1085
<i>Saška Stojanović, Anđela Golubović, Milan Gačević</i>	
SOCIAL AND HUMANITARIAN DIMENSION OF THE MEANING EVOLUTION OF THE RUSSIAN CINEMATOGRAPHY	1096
<i>Arkady Rusakov</i>	
EMOTIONAL INTELLIGENCE AS A SOURCE OF TRANSFORMATIONAL LEADERSHIP BEHAVIORS	1119
<i>Nenad Mihajlov, Snežana Mihajlov, Slaviša Stojanović</i>	
TEATAR POTLAČENIH - IZMEĐU POZORIŠNE PRAKSE I SREDSTAVA ZA DRUŠTVENU PROMENU	1131
<i>Enis Hasanbegović, Melisa Alcan, Danilo Dragović, Vesna Ravić</i>	
A CRITICAL REVIEW OF THE INFLUENCE OF SOCIETY, RELIGION AND POLITICS ON CULTURAL-HISTORICAL OBJECTS IN NOVI PAZAR (CASE STUDY OF THE ARAB MOSQUE)	1142
<i>Melisa Alcan, Enis Hasanbegović, Džemila Beganović, Vesna Ravić</i>	
TEHNOLOGIJA KAO SILA DESTRUKCIJE U PESNIŠTVU TOMASA STERNZA ELIOTA	1151
<i>Tomislav Pavlović</i>	
„KNJIŽEVNA KLINIKA“: TUMAČENJE I/ILI UPOTREBA KNJIŽEVNIH TEKSTOVA U BIBLIOTERAPIJI	1162
<i>Jovana Pavićević</i>	
MOTIVACIJA U UČENJU ENGLESKOG KAO DRUGOG JEZIKA: STUDIJA SLUČAJA – FAKULTET ZA MENADŽMENT	1172
<i>Irena Petrušić, Jelena Poznanović</i>	
Održivi razvoj, ekologija, energetska efikasnost i obnovljivi izvori energije	
Sustainable development, ecology, energy efficiency and renewable energy sources	1182
ZNAČAJ PRIMENE SAVREMENE MEHANIZACIJE NA ŽIVINARSKIM FARMAMA U FUNKCIJI ODRŽIVOG RAZVOJA U SRBIJI	1183
<i>Suzana Knežević, Jelena Ignjatović, Milena Milojević, Goran Stanišić</i>	

„KNJIŽEVNA KLINIKA“: TUMAČENJE I/ILI UPOTREBA KNJIŽEVNIH TEKSTOVA U BIBLIOTERAPIJI*

Jovana Pavićević
Filološko-umetnički fakultet, Univerzitet u Kragujevcu, Srbija

jovanapavicevic@yahoo.com

SAŽETAK: Rad se bavi razmatranjem iskustva i strategija čitanja kroz primenu dihotomije upotreba/tumačenje Umberta Eka. Ekova dihotomija pogodna je za motiv da se ovim naučnim radom ukaže na to da poimanje biblioterapije kao prakse korišćenja književnih tekstova prema zadatoj putanji i jasnim ciljevima duguje proizvoljnim čitanjima ogleda „Književna klinika“ („A Literary Clinic“, 1916) Samjuela Makorda Krodersa (Samuel McChord Crothers). Tekstualna uputstva data u vidu signala ironije i metakomentara očekuju vrstu saradnje kojom bi se pronašli i razmotrili konflikti odnosi između tekstualnih konstrukcija, čime bi se izbeglo nasumično biranje rešenja ili izdvajanje definicija kao i svođenje ogleda na rezultat „naučnog“ istraživanja.

Ključne reči: Samjuel Makord Kroders, čitanje, biblioterapija, tumačenje, upotreba

Arhiva promišljanja fenomena čitanja na koju se ovaj naučni rad poziva kazuje nam da je iskustvo čitanja uvek nešto više od opažanja manifestnog sadržaja i ekstrahovanja informacija koje su drugi uputili. Iako se to „nešto više“ može učiniti nečitljivim kretanjem, a onda i „beskonačni[m] neuspeh[om] da se značenje i smisao fiksiraju“ (Stošić 2014: xv), valja imati na umu da se čitanje isključivo kao traganje za objektivno upisanim i njegovo izvlačenje na površinu ne može smatrati pedantnijim. Oba vida, zapravo, iziskuju sporost i dubinu, povlačenje i osamu, a najpre dozvolu da „ja“ koje čita postaje kroz odgonetanje, opiranje, nagađanje, nekakvo – samo trenutno – konstruisanje, a onda oklevanje, prosuđivanje, prognoziranje koje je možda udaljavanje ili čak napuštanje lista papira, vraćanje na „pr(a)vi“, ne obavezno i jedini, put. Takav čin se, u najboljem slučaju, može opisati kao lutanje kroz narativnu šumu koje je, kod Umberta Eka, umetnost zamajavanja koja ne znači traćenje vremena (2003: 60), a u drugim slučajevima se može pamtititi kao (samo)destrukcija: autopsija teksta, materijalizacija (ličnog) sloma i krivotvorenje. Kako navodi Alberto Mangel u *Istoriji čitanja*:

Isti onaj čin koji oživljava tekst, dovodi do njegovog otkrovenja, umnožava njegovo značenje, odražava u njemu prošlost, sadašnjost i mogućnost budućnosti, može isto tako da uništi, ili da pokuša da uništi živu stranicu. Svaki čitalac izmišlja čitanja, što nije isto što i laganje; ali svaki čitalac može isto tako da laže, da hotimično proglašava tekst

* Istraživanje sprovedeno u radu finansiralo je Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbije (Ugovor o realizaciji i finansiranju naučnoistraživačkog rada NIO u 2023. godini broj 451-03-47/2023-01/ 200198).

podređenim doktrini, proizvoljnom zakonu, ličnoj koristi, pravima robovlasnika ili autoritetu tirana. (2005: 301)

Prema drugim shvatanjima, višestrano kretanje ne razotkriva predmet čitanja niti ga, pak, remeti: čitanje, smatra Moris Blanšo, predstavlja čin slobode i dopuštanja da knjiga postane delo, a ne fiksiran i poznat predmet pažnje. Odgovarajući na poziv dela jednim lakim i nevinim Da, čitalac otvara prostor koji omogućava da se „potvrdi razarajuća odluka dela, afirmacija da ono biva – i ništa više“ (Blanšo 2014: 6). „[K]njiga koja ima svoje poreklo u umetnosti“ svoje postojanje duguje jedinstvenom, i nikada konačnom, čitanju (4). Ako je uslovljeno slobodnim pokretom, „jedinstveno“ ipak ne znači „proizvoljno“ ili, rečima Rolana Barta, „divlje“ čitanje koje iznalazi neverovatna značenja, već primanje simultane mnoštvenosti koja odoleva zakonima kontradikcije (Bart 2014: 48). Kao alternativu slobodnom i (potencijalno) beskrajnom čitanju Eko postavlja intenciju teksta (*intentio operis*): tekstualna koherencija upravlja nekontrolisanim nagonima čitaoca (Eko 2001: 33; Eco 2002: 65). Drugim rečima, čitalac uživa onoliko slobode koliko to tekst dozvoljava. Za razliku od upotrebe tekstova – čitanja u lične svrhe, čitanja kao vida sanjarenja nad tekstom i pronalaženja onoga što je izvan teksta, tumačenje predstavlja traganje za *intentio operis* ili postupno otkrivanje (nagađanje i proveravanje) tekstualne strategije kojim se stvara uzorni čitalac. O intenciji teksta je, dakle, moguće govoriti jedino kao rezultatu nagađanja čitaoca, to jest njegove odluke da „vidi“ tekstualnu strategiju (Eco 2002: 64). Ekova dihotomija upotreba/tumačenje pogodna je za motiv da se ovim naučnim radom ukaže na to da poimanje biblioterapije kao prakse korišćenja književnih tekstova prema zadatoj putanji i jasnim ciljevima duguje proizvoljnim čitanjima ogleđa „Književna klinika“ (“A Literary Clinic”) Samjuela Makorda Krodersa (Samuel McChord Crothers, 1857–1927). Tekstualna uputstva data u vidu signala ironije očekuju vrstu saradnje kojom bi se pronašli i razmotrili konflikti odnosi između tekstualnih konstrukcija, čime bi se izbeglo nasumično biranje rešenja ili izdvajanje definicija, kao i svođenje ogleđa na rezultat „naučnog“ istraživanja. Nije na odmet istaći da čitanje ogleđa koje sledi može biti samo „jedno od“ jer za svoj put bira i čitanja drugih čitanja, ispitivanje koje je podjednako skretanje a time i proveravanje dostupnih i nedostupnih staza.

„Književna klinika“, objavljena 1916. godine u časopisu *Atlantik mantli* (*The Atlantic Monthly*), se u prvom redu sastoji iz osvrtu na razgovor između neimenovanog naratora i njegovog prijatelja Bagstera povodom crkvenih prostorija koje su nedavno preinačene, kako kaže natpis, u Bibliopatski institut. Pre nego što će početi da navodi pojedinosti tog novog poduhvata baš onako kako ih je čuo od Bagstera, narator u kraćem uvodu predstavlja svog sagovornika kao stecište svakakvih inostranih ideja koje se teško odomaćuju na tom podneblju¹ (Crothers 1916: 291). U jednu od tih ideja očito spada

¹ “All sorts of ideas flocked from the ends of the earth and claimed citizenship in his mind. No matter how foreign the idea might be, it was never interned as an alien enemy. The result was, he had suffered from the excessive immigration of ideas that were not easily assimilated by the native stock.” (Svi prevodi citata sa engleskog jezika su autorkini, ukoliko u radu nije drugačije naznačeno)

sistem lečenja koji sveštenik–terapeut Bagster teži da razvije, a naziva ga, u skladu sa primarnim sredstvom svoje nove delatnosti, biblioterapija. Kako se njegova početna zamisao da od *svojih* misli odabere onu pravu pokazala neodrživom, Bagster se dosetio da lek za dušu i telo svojih pacijenata potraži u zalihama misli zanimljivih pojedinaca, što, prema njegovom mišljenju, književnost, ili bar ona vredna čitanja, i znači (292). Ono što autore izdvaja od većine, čime njihova dela pobuđuju interesovanje i zavređuju pažnju, jeste sposobnost da se odupru bolestima i opsesijama svojstvenim za društveni trenutak kada stvaraju, a time proizvedu količinu protivotrova od koje oni neotporni mogu imati koristi (300): „[s] moje tačke gledišta, knjiga je književni recept pripremljen za dobiti nekoga kome je potrebna“ (293). Sa uverenjem da jedno književno delo kao odgovor na nadražaj društvenih toksina može da posluži uspostavljanju adekvatnog psiho-fizičkog funkcionisanja njegovih korisnika, Bagster razvrstava knjige prema njihovom učinku na stimulanse, sedative, provokacije i hipnotike: one ne služe toliko za zabavu već za ublažavanje stresa i simptoma, edukaciju, razmišljanje i emocionalno opismenjavanje. Ovako sadržajno pojednostavljen Bagsterov terapijski model se u stručnoj literaturi o biblioterapiji predstavlja kao najraniji pokušaj da se raznorodne pretpostavke o važnosti čitanja književnih tekstova za rešavanje problema i održavanje duševnog zdravlja uobliče u prepoznatljivu praksu. Tome se neretko dodaje i shvatanje da se model može smatrati rezultatom i produžetkom čovekoljubivih težnji sledbenika Filipa Pinela koje su obeležile XIX vek (v. Brewster 2019: 3–4). Međutim, opozicija otporno/neotporno upisana u Bagsterovim gore navedenim formulacijama autora, dela i čitanja navodi nas na preispitavanje pojma humanosti – čovekoljubivih težnji – čime se otvara put u narativne dimenzije Krodersovog oglada kojima se postulira veza između čitalačkih navika i određenih načela. Naime, ubrzo nakon što je Pinel 1794. godine (*“Memoir on Madness”*) glasnije usmerio pažnju na potrebu da se svet bolnica, *prihvatilišta* i domova za prinudni boravak oslobodi okova, tamnica i fizičkog kažnjavanja i to počeo da sprovodi u bolničkim kompleksima Bisetr (*Bicêtre*) i Salpetrijer (*Salpêtrière*) (v. Weiner 1992), u Engleskoj se osniva novi tip institucije pod nazivom Utočište (*The Retreat*) u okviru koje će Samjuel Tjuk slediti Pinelov takozvani „moralni“ metod lečenja, a svoje uvide objaviti u delu *Opis Utočišta (Description of the Retreat: An Institution Near York for Insane Persons of the Society of Friends)* 1813. godine. Kao što navodi u *Opisu*, „moralno“ lečenje, naziv kojim bi trebalo da se podvuče razlika u odnosu na „fizičko“ i „medicinsko“, se sastojalo se od raznovrsnog upošljavanja i zabave i moralo je biti individualno prilagođeno svakom pacijentu (Tuke 1813: 113). Međutim, čitanje književnih dela ne spada u „oslobađajuće“ aktivnosti rekreativne i radne terapije: „[d]ela mašte generalno, iz očiglednih razloga, treba izbegavati [...]. Različite oblasti matematike i prirodnih nauka pružaju najkorisniju vrstu literature kojom se mogu uposliti umovi duševno obolelih“¹ (114–115). Nasuprot Tjukovom stavu, Krodersov Bagster pre naglašava terapijske

¹ “The works of imagination are generally, for obvious reasons, to be avoided; [...]. The various branches of the mathematics and natural science, furnish the most useful class of subjects on which to employ the minds of the insane; and they should, as much as possible, be induced to pursue one subject steadily.”

vrednosti književnog teksta, tog produkta fikcije kao što je i on sâm. Ova dva, naizgled drugačija, pristupa proističu iz sredine zasnovane na društvenoj korisnosti: Utočište djeluje pod okriljem društva kvekerâ za dobrobit i oporavak njegovih obolelih članova (Tuke 1813: 20–21), dok se Bagsterov model razvija uz crkvu kako bi se pružila uteha i pomoć duhovno iscrpljenim i rezigniranim pojedincima (Crothers 1916: 291). Ali, ukazivanje veće čovečne i/ili medicinske pažnje može biti i samo izgovor kojim se, kao što Fukoovo pažljivo čitanje *Opisa Utočišta* pokazuje, uspostavlja novi vid utamničenja putem posmatranja, upravljanja, religije i njenih moralnih taktika. Ukidanjem okova i drugih sredstava obuzdavanja, bolesnik se uvodi u moralnu sredinu gde, prema načelima vrline, truda i društvenog života, započinje „raspravu sa sobom i svojom okolinom“ (Fuko 1980: 217). Podsećanje na pravila te sredine kao uslova oslobođanja od utamničenja je ništa drugo do pretnja kaznom, čin kojim se oboleli poziva na odgovornost za sve što može ugroziti moral i društvo, da bi sticanjem svesti o krivici mogao da kroti ludilo. Ovde se uočava i važnost figure koja podseća, opominje i uređuje taj prostor, a na temelju znanja i moći prerasta u čuvara društvenog i moralnog reda:

Homo medicus stiće vlast u azilu ne kao naučnik, već kao mudrac. Ako se traže lekari kao struka, onda se oni traže kao moralno i pravno jemstvo, a ne u ime nauke. Lekara bi lako mogao da zameni neki veoma savestan čovek, neokrnjene vrline, s dugim iskustvom u azilu. Jer posao lekara samo je deo jednog golemog moralnog zadatka koji se u azilu mora obaviti i koji jedini može da obezbedi ozdravljenje bezumnika. (242)

Razlog Bagsterovog preobražaja iz sveštenika u terapeuta počiva na uvidu o značaju jednog takvog zadatka koji on formuliše ovako: „Svi bismo morali biti zdraviji nego što jesmo. Ako bismo mogli da dođemo do pravih misli i da ih se pridržavamo, mogli bismo da se oslobodimo mnogih bolesti“¹ (Crothers 1916: 292). Način kojim bi taj zadatak da se organizuje u legitimni sistem bliže je određen odmah ispod natpisa „Bibliopatski institut“: kompetentni stručnjaci nude knjigoterapiju na zakazivanje; besplatno savetovanje od 14 do 16 časova; za one koji nisu u mogućnosti da dođu obezbeđeno kućno lečenje; Klub čitalaca za mlade „Udelite misao“ nedeljom u 7.30 časova; grupna terapija za iscrpljene poslovne muškarce; individualna terapija za iscrpljenje žene iscrpljenih poslovnih muškaraca; za decu iscrpljenih majki koje čitaju zbog zdravlja obezbeđen dnevni boravak (291). Po svemu sudeći, u pitanju je razvijena struktura koja pokriva decu, mlade, stare i onemoćale, radno aktivne, i roditeljke i supruge, ali i povezuje sfere finansijskog i duhovnog profita, angažovanja i iscrpljenosti. U natpisu se intuitira ono što je Kristofer Bigzbi nazvao kontradiktornim imidžom Amerike – svetovnu državu prožetu religijom, zemlju koja veliča pojedinca dok pojedinci teže da pripadaju klubovima i kultovima (Bigsby 2006: 9–10) – a uočava preovlađujuća iscrpljenost, prezasićenost i bezvoljnost. Ponavljanjem prideva „iscrpljeno“ dosledno se sprovodi slika jednog doba ili tačnije boljke od koje je i sâm Bagster patio: odazivajući se na Zov Modernog, prepustio se neprestanom sprovođenju bezbrojnih zahteva u dela koja su prevazilazila njegove dužnosti (Crothers 1911: 163). Uspevajući da prevaziđe gotovo insomnično i, posledično,

¹ “We ought all to be healthier than we are, and if we could get the right thoughts and hold on to them, we should get rid of a good many ills.”

neurastenično stanje kroz povlačenje i osamu, vratio se crkvi baš u trenutku kada su sveštenici počeli da prepoznaju celishodnost psihoterapije. Njegova kompetentnost za biblioterapiju leži upravo u ličnom iskustvu – samostalno sprovedenoj didaktičkoj analizi na osnovu koje će moći da se okrene sastavljanju uputstava za sticanje otpornosti.

Početna teza da knjiga može biti podesno sredstvo za suočavanje sa izazovima koje nosi vreme kada Bagster drži pred naratorom didaktično mini predavanje o vrlinama čitanja može biti odgovor na trend podvrgavanja knjige i čitanja pedagogiji razuma i morala deceniji unazad. Naime, rasprave o pitanju da li i kako čovek pomoću knjige može doprineti sopstvenom spasenju a time i boljem društvu nastavile su se i u XX veku, posebno u prvoj deceniji o čemu svedoče tekstovi kritičara, urednika i pisaca bliskih unitarijaničkim krugovima, kojima je pripadao i Kroders. Kako prenosi Miler na osnovu istraživanja Barbare Hokman, ti tekstovi, objavljeni u dnevnoj štampi i časopisima, zagovaraju „zdrave“ navike čitanja: umesto fikcije koja se, zbog emocionalnog uživanja i podsticanja eskapizma, smatra potencijalno opasnom, preporučuju se knjige sa jasnom moralnom poukom koje čitaoca podučavaju vrlinama produktivnosti i uzdržanosti (Miller 2018: 23–24). Književni kritičari, smatra Bagster, bezrazložno negoduju zbog rastućeg broja bezvrednih ili štetnih knjiga jer ne postoji ništa bezazlenije od štampane knjige prepuštene samoj sebi (Crothers 1916: 292), što njegovi eksperimentalni zahvati i pokazuju. Knjige po sastavu i hemijskim procesima mogu biti jednostavne ili složene: Emerson je, na primer, emulzija, Meterlink obiluje nestabilnim elementima, Česterton je penušava mešavina zdravog razuma, a Swift istina u obliku kiseline. Neke je potrebno dobro promućkati, a neke netremice posmatrati... Na osnovu interakcije između čitaoca i sastojaka knjige vrši se procena ličnosti, prilagođavanja i razvoja te otuda funkcija kritičara ne bi trebalo da se zasniva na procenjivanju knjige već stanja pacijenata nakon čitanja. Međutim, njegova uputstva za interakciju ispostavljaju se prezahtevnim za pacijente koji bi radije da dobiju gotov odgovor. Knjige se stoga odlažu – prepuštaju stisku korica – te i ne čudi što će Bagster, kako saznajemo iz Krodersovog kasnijeg oglada (1925: 442), evoluirati u trgovca mislima i preći iz spiritualnog (šoping) centra u finansijski skladno svojoj (opet) novoj ulozi.

Budući da se tok razgovora između naratora i Bagstera ovde naglo prekida Bagsterovim odlaskom zbog pacijenta koji se predozirao ratnom književnošću, narator biva uskraćen za objašnjenje o knjigama koje su istovremeno stimulansi i sedativi. U tom trenutku ogled poprima vidno drugačiji ton i to pozivanjem na epigram Emersonovog oglada „Knjige“ (“Books”), stihove koji se mogu parafrazirati na sledeći način: knjiga je dobra ukoliko nas postavlja u radno raspoloženje koje iziskuje sadejstvo misli i volje (Crothers 1916: 301). Citiranjem se odaje počast Emersonu za ono što je američki transcendentalista svojevremeno ugledao te sâm čin, Emersonovim rečima (1987: 73), predstavlja uživanje u istini tuđih reči koje opisuju ono što je činjenica za onog koji citira. Nakon citata, glas – sada u trećem licu množine – dodaje da baš takvu knjigu koja se određuje kao dejstvo sila akcije, imaginacije, i volje nikada ne uspevamo da pročitamo do kraja (Crothers 1916: 301). Nezavršen proces čitanja, kako se ovde postavlja, ne može biti mehanički napor upijanja i oponašanja ustanovljenog poretka napisanog već oblik stvaralačkog čitanja koji Emerson u „Američkom učenjaku“ opisuje kao delanje koje počinje nadahnućem, prolazi

kroz periode samoće, preispitivanja i samootkrovenja, i uz kretanje i iskustvo približava pravom stanju svakog čoveka – sposobnosti da se na sebe osloni i ne pokori imenima, mišljenjima, profesijama, običajima i dogmama. Čitanje odvraća čitaoca od uobičajenih relacija – privlači ga osami i kontemplaciji istovremeno ga nadahnjujući da napusti stranice i vrati se životnoj praksi, iskustvu bez kojeg misao ne može sazreti u istinu (Emerson 1987: 85). Ali čim radno raspoloženje utihne čitaoci se ponovo prihvataju velikodušnosti dela koje ih, kako Emerson kaže (2006: 214), postavlja na noge i omogućava da stvore originalni sud o svojim dužnostima.

Naglim prelazom sa uslovno rečeno dijaloga, jer Bagsterovo didaktično izlaganje tek je podstaknuto šturim potpitanjima naratora, na sada poslovično kreativan monolog pričanje prelazi iz prvog lica jednine u treće lice množine. Glas naratora u prvom licu jednine može da nas navede da to „ja“ izjednačimo sa autorom. Potporu takvom čitanju bismo lako pronašli u autorovoj biografiji: Krodersovo delanje prevazilazilo je njegov poziv unitarijanističkog sveštenika te on nije bio prepoznatljiv samo po nedeljnim propovedima već i po predavanjima o istoriji, književnosti i biblioterapiji koja je držao na univerzitetima, u školama i bibliotekama (Miller 2018: 21). Taj glas pak ne doprinosi nikakvom shvatanju biblioterapijske prakse već to isključivo prepušta Bagsteru. Podsmesljiv ton, s druge strane, parodira Bagsterov bezuspešan, ponekad kontraefektivan, pristup, pa se ogled pre može smatrati kliničkim pregledom književnosti ali ne i uputstvom niti povodom za institucionalizaciju takve jedne prakse. Stoga i ne čudi što Bagsterova književna farmacija, ili knjiga kao farmakološko dostignuće, biva uz pomoć Emersona odbačena i zamenjena poverenjem u kreativan i preobražavajući čin čitanja kao pouzdaniji izvor duhovnosti u odnosu na versko-terapijskog službenika. Upravo na tom mestu prelaza iz jednog u drugi tekst se, prilagođeno Emersonovom shvatanju materijala o kojem je reč, uočava kretanje misli protivno svim strukturama. Kroders može biti jedna anomalija u okviru unitarijanističkih krugova, kako ga vidi Miler (22), jer prkosi ranije pomenutim raspravama o „zdravim“ navikama čitanja. Ali, isto tako, može biti i strategija učitavanja ili umnožavanja glasova kojom se uništava svaki pretpostavljeni empirijski autor. Emerson je veza između zaključnog dela i Bagsterovih obrazloženja iliti Bagster nudi ključ za čitanje završnice: Emersona ne treba prihvatiti kao aforizam (*tiny globules of wisdom*) – možda i smetnju kako će ga T. S. Eliot uskoro nazvati (2014: 23) – već ga treba dobro promešati (Crothers 1916: 293), literalno i literarno. Ako tome dodamo i druge pomenute Krodersove oglede (v. Crothers 1911; 1912; 1925), možemo videti je Bagster, kao i Emerson, tekstualna strategija kojom se ne postavlja samo pseudo-dijalog već se uvodi metakomentar:

Čista satira ne razdražuje. Ona ne pripada medicini, već hirurgiji. Kada se operacija izvede vešto, šok je neznatan. Pacijent često nije ni svestan da se išta dogodilo, kao onaj svetac iz stare martirologije koji, nakon što je obezglavljen, odlazi rasejano noseći glavu pod rukom.¹ (Crothers 1916: 296)

¹ “Pure satire is not irritating. It belongs, not to medicine, but to surgery. When the operation is done skillfully, there is little shock. The patient is often unaware that anything

Glas u trećem licu stoga ne bio glas naratora koji razgovara sa Bagsterom, već glas Krodersa, uzornog autora koji se manifestuje jedino kao strategija koja poziva čitaoce da se pridruže razmišljanju i spoznavanju svojih dužnosti (pažljivog/stvaralačkog čitanja). Vratimo se, pre zaključka ovog rada, na Bagsterov književni recept i njegovo određenje autora i književnog dela u Emersonovom maniru (!). Autor koji zavređuje pažnju se ne pokorava trendovima i vici naroda već se nepokolebljivo oslanja na sopstvene nagone, a delatnost izražavanja – živa misao – čini ga otpornijim na oponašanje. U rezultatu takvog delanja onda, Bagster bi rekao logično, treba tražiti odgovore i upute za otklanjanje nedostataka efikasnosti: „[s] moje tačke gledišta, knjiga je književni recept *pripremljen* [podvukla autorka rada] za dobrobit nekoga kome je potrebna“. Prema odgovorima koje on pronalazi u jednom tekstu, Bagster sastavlja recept precizirajući njegov sastojak, adjuvans, korektiv i ekscipijens (293), ne shvatajući da odgovori pacijenata ne moraju nužno da se podudaraju sa njegovim. Ovim putem, paradoksalno, Bagster ne svodi samo estetski fenomen na proverljive indikatore već i sebe na pukog mislioca i papigu mišljenja. Njegov model, stoga, nije nikakav čin altruizma već primer korišćenja – podvrgavanja teksta proizvoljnom zakonu i ličnoj koristi kao i pacijenata kolotečini takvog zanata. Bagster je oličenje prilagođavanja zahtevima modernog vremena, mentalni sklop iz kojeg proizlazi i ograničavajuća praksa čitanja koja ima za posledicu potčinjavanje pacijenata materijalističkim i birokratskim pritiscima.

Svako novo čitanje, možemo reći, pruža dodatnu dimenziju, ali i obrazac. Zaključni deo Krodersovog oglada se može shvatiti kao potraga za Emersonovim potpunim čovekom ili, kako Emerson lepo kaže, doktrinom jedne stare legende „koja će uvek biti nova i uzvišena (Emerson 1987: 78). U suštini, to je potraga za celim i celovitim društvom – jedinstvom, zajedničkim duhom koji prožima ljude i prirodu. Čitanje, kao čin preobražavanja čoveka iz stvari u koje se pretvorio u „dostojanstvo svog poslanstva“ (78), deo je zajedničkog rada, a čitalac – nadahnuti, stvaralački – deo je ili posrednik sveta za kojim se traga. „Književna klinika“ možda nije toliko novo čitanje Emersonovog oglada „Američki učenjak“ koliko podsećanje, ili zahtev (?), u novom ruhu da se otkrije ono što je kod svih *nas* (delimično) prisutno.

Da odbrana tumačenja teksta, kao što navodi Eko (2001: 38), ne znači da tekstovi ne mogu biti upotrebljeni, u našem slučaju, na Bagsterov način, pokazuje sledeće. Suprotno naratorovom komentaru ili možda očekivanju, Bagsterov model je ipak uspeo da se odomaći. Ideja preporučivanja knjige kao leka umesto pilula, prerađivana kroz druge književne tekstove¹ (Brewster 2019: 4–5), postepeno se razvila u jednu granu biblioterapije. „Knjige na recept“ (Books on Prescription) je „najrasprostranjeniji model biblioterapije koji se primenjuje u Velikoj Britaniji“ (11), ali je u manje formalnom obliku dostupan i u Americi. Kao što naziv programa i kaže, model se sprovodi u saradnji lekara opšte prakse ili drugih medicinskih stručnjaka i bibliotekara posredstvom sistema koji

has happened, like the saint in the old martyrology who, after he had been decapitated, walked off absent-mindedly with his head under his arm.”

¹ Primer koji se posebno izdvaja je roman Kristofera Norlija *Ukleta knjižara* (*The Haunted Bookshop*) iz 1919. godine.

sadrži podatke o uputima i receptima (12). Na spiskovima preporučenih knjiga, koji se neprestano revidiraju, ne nalaze se samo knjige iz domena samopomoći (*self-help books*) već i fikcija, uglavnom romani koji podižu raspoloženje i imaju blagotvorna dejstva na psihi. Dok se moć prvih ogleda u čitačevoj veštini prikupljanja informacija – prepoznavanju tehnika i odgovora za ako ne bolji, onda bar drukčiji život, moć drugih zavisi od stepena identifikacije – čitačevog instinktivnog prepoznavanja srodnosti sa junakom. Putanja identifikacija–katarza–uvid, osnova biblioterapijskog procesa (Shrodes 1955: 24), ima za cilj preoblikovanje emocionalnog iskustva čitaoca–pacijenta a time i oslobađanje od zatočeništva koje to iskustvo nameće (26). Oživljavanje aristotelizma za potrebe stvaranja izmenjenog (narativnog) identiteta povlači za sobom i oživljavanje retorike oslobođenja i sve što ona nosi – emocionalno prevaspitavanje, prilagođavanje društveno prihvatljivim porivima i pretvaranje čitaoca u objekat posmatranja: biblioterapija, prema najčešće citiranoj definiciji, je dinamična interakcija između čitaoca i književnog teksta koja može angažovati emocije i osloboditi ih za svesnu i produktivnu upotrebu (24). Upotrebne vrednosti – knjige, čitaoca, čitanja, emocija – umnožavaju se srazmerno obimu Bagsterovog izlaganja u Krodersovom ogledu. Zaključak ogleda ili mogući optimizam u čovekove mogućnosti (oslanjanje na samog sebe/samopouzdanje) ostaje u zapečku.

LITERATURA

- [1] Bart, R. (2014), „O čitanju“ (prevod Iva Milić), u *Strategije čitanja* (priredila Mirjana Stojić). Beograd: FMK, 41–49.
- [2] Bigsby, C. (2006), “Introduction: What, then, is the American?”, *The Cambridge Companion to Modern American Culture*, ed. by Christopher Bigsby. Cambridge: Cambridge University Press, 1–32.
- [3] Blanšo, M. (2014), „O čitanju“ (prevod Andrea Perunović), *Strategije čitanja* (priredila Mirjana Stojić). Beograd: FMK, 1–7.
- [4] Brewster, L. (2019), “Bibliotherapy: A Critical History”, in *Bibliotherapy*. London: Facet Publishing, 3–22.
- [5] Crothers, S. M. (1911), “In the Hands of a Receiver”, *Atlantic Monthly*, 108(2), 162–170.
- [6] Crothers, S. M. (1912), “The Contemporaneousness of Rome”, *Atlantic Monthly*, 110(3), 301–310.
- [7] Crothers, S. M. (1916), “A Literary Clinic”, *Atlantic Monthly*, 118(3), 291–301.
- [8] Crothers, S. M. (1925), “Augustus Bagster, Thought Broker”, *Atlantic Monthly*, 136(4), 442–453.
- [9] Eco, U. (2002), *Interpretation and Overinterpretation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- [10] Eko, U. (2001), *Granice tumačenja* (prevod Milana Piletić). Beograd: Paideia.
- [11] Eko, U. (2003), *Šest šetnji po narativnoj šumi* (prevod Lazar Macura). Beograd: Narodna knjiga – Alfa.
- [12] Eko, U. (2017), *O književnosti* (prevod Milana Piletić). Beograd: Vulkan izdavaštvo.

- [13] Eliot, T. S. (2014), “American Literature”, *The Complete Prose of T. S. Eliot, Volume II: The Perfect Critic, 1919–1926* (edited by A. Cuda and R. Schuchard). Baltimore/London: Johns Hopkins University Press/Faber & Faber, 21–25.
- [14] Emerson, R. V. (1987). *Društvo i osama: Izbor iz dnevnika i eseja* (izbor, prevod i pogovor Zvonimir Radeljković). Sarajevo: Veselin Masleša.
- [15] Emerson, R. W. (2006), “Books”, *The complete works of Ralph Waldo Emerson: Society and Solitude [Vol. 7]*. Ann Arbor, Michigan: University of Michigan Library, 190–222.
- [16] Fuko, M. (1980), *Istorija ludila u doba klasicizma* (prevod Jelena Stakić). Beograd: Nolit.
- [17] Mangel, A. (2005), *Istorija čitanja* (prevod Vladimir Gvozden). Novi Sad: Svetovi.
- [18] Miller, J. (2018), “Medicines of the Soul: Reparative Reading and the History of Bibliotherapy”, *Mosaic: An Interdisciplinary Critical Journal*, 51(2), 17–34.
<https://www.jstor.org/stable/90021964>, pristupljeno 25.04.2023.
- [19] Shrodes, C. (1955), “Bibliotherapy”, *The Reading Teacher*, 9(1), 24–29.
<http://www.jstor.org/stable/20196879>, pristupljeno 20.04.2023.
- [20] Stošić, M. (2014), „Čitanje želje/želja čitanja“, *Strategije čitanja* (priredila M. Stošić). Beograd: FMK, vii–xvi.
- [21] Tuke, S. (1813), *Description of the Retreat: An Institution Near York for Insane Persons of the Society of Friends*. Philadelphia: Published by Isaac Peirce.
- [22] Weiner, D. B. (1992), “Philippe Pinel’s ‘Memoir on Madness’ of December 11, 1794: A Fundamental Text of Modern Psychiatry”. *The American Journal of Psychiatry*, 149(6), 725–732.

**“A LITERARY CLINIC”: INTERPRETATION AND/OR USE OF LITERARY
TEXTS IN BIBLIOTHERAPY**

Jovana Pavićević

Faculty of Philology and Arts, University of Kragujevac, Serbia

jovanapavicevic@yahoo.com

ABSTRACT:

The paper employs Umberto Eco's dichotomy interpretation/use to examine different reading experiences and strategies. Eco's dichotomy is suitable for the aim of this paper to demonstrate that the idea of bibliotherapy as a practice of using literary texts according to a predetermined path and with specific objectives owes to arbitrary readings of Samuel McChord Crothers's essay "A Literary Clinic" (1916). In this essay, Crothers uses a dialogue between the narrator and his friend Bagster to address contemporary debates on the habits and purposes of reading. The gradual unveiling of the narrative strategy tends to illustrate that Bagster's model represents a limited form of reading (using literary texts).

Keywords: Samuel McChord Crothers, reading, bibliotherapy, interpretation, use